

Trubar has a preference for colloquial expressions of both native and foreign origin. He substitutes the missing word in the language for a number of synonyms, which contribute to the understanding of the text. The younger and philologically well-versed Krelj avoids corrupted words (*proprietas linguae*). Sometimes he uses suitable neologisms (nouns and verbs are prevalent) and sometimes even Old Church Slavonic vocabulary (ritual terminology).

Word formation in the written language developed mainly at the time of the Bible translation (J. Dalmatin) and the compilation of the first Slovene grammar (A. Bohorič). Word formative derivatives (and semantic calques) are based on Latin and German originals. Lexically, they fill the »empty places« in Slovene (abstract and terminological vocabulary of different fields and activities). The similarities and differences in the vocabulary become evident in foreign languages (semantic word formation categories, word formation procedures and patterns). Besides derivatives, which are in agreement with the rules of the word formation system in Slovene, we can see a number of inadequate forms which were eliminated in the further development of standard Slovene. Neologisms in 16th century written Slovene cannot be studied, understood or correctly evaluated without the examination of the foreign original.

Joža Mahnič

Akademija za glasbo v Ljubljani

UDK 886.3.09-1:929 Gregorčič S.

GREGORČIČEVO USTVARJANJE, NJEGA ODMEVI IN OBRAVNAVE

I

Iz pesnikovega življenja obnovimo na kratko nekatera dejstva: v Kobaridu (od 1868 dalje) je preživel človeško najbolj srečna leta in ustvaril ali zasnoval več pomembnih pesmi; v Rihemberku (1873-) so nastale njegove najboljše in najznačilnejše, tam je pripravil prvo knjigo *Poezija*, a zaradi naporne službe tudi zbolel na srcu; naslednja leta (1882-) je prebil na Gradišču pri Prvačini izmenoma kot vikar in zasebnik, po malem kmetoval in resno bolehal; nazadnje (1903) se je iz samote »na hribu« vrnil med ljudi, izobražence v Gorico, kjer je 24. novembra 1906 – torej pred osemdesetimi leti – umrl po možganski kapi in pljučnici. Pesmi je objavljial zaporedoma zlasti v Slovenskem glasniku, Zvonu, Besedniku, Zori, Ljubljanskem zvonu, Kresu, obeh Slovanih in v nekaterih političnih časnikih. Gregorčičeva poezija pravzaprav ne pozna razvoja: prva knjiga, nastala v zreli moški dobi, pomeni že umetniški vrh, nadaljnji dve, nastali v letih rastoče bolehnosti in zgodnjega staranja, pa razodevata manj ali bolj upadanje ustvarjalne moči.

Poezije I (1882) je avtor uredil deloma po kronološkem, predvsem pa tematičnem načelu, tako da od rodoljubnih in premišljujočih prehaja k osebnoizpovednim, pri čemer se to zaporedje dvakrat ponovi, v takšno kompozicijo je vpletel nekaj priložnostnih in pripovednih pesmi. Pesnik želi, da bi bila njegova mala domovina ljubljena in srečna; kot Slovenca z zahodne meje ga navdušuje njena lepota in obenem vznemirja njena ogroženost, vendar tudi veruje v vstajenje svojega tlačenege naroda v prihodnosti (*Šoči, V pepelnični noči*). Njegov razumarski čas se mu zdi podoben hladnemu zimskemu dnevu, sam išče med ljudmi pravedsem ponižanih in trpečih; njegove maksime so: sočutje in pomoč sočloveku v smislu krščanskega altruizma, kljubovanje lastni nesreči z močno voljo in s plodnim de-

lom izpolnjeno življenje (*Daritev, Na bregu*). V intimni sferi doživljanja toži nad nesrečno izbranim duhovniškim poklicem, zastrto ali posredno (ciklus vojaških) izpoveduje ljubezensko hrepenenje in bolečino, se ozira po rodnem planinskem raju in brezskrbni sreči mladih let, življenje občuti kot ujetost in trpljenje, notranji mir mu bo prinesla šele smrt (*Zaostali ptič, Lastovkam, Ujetega ptiča tožba, Pastir, Oj zbogom, ti planinski svet!, Človeka nikar!, Oljki*). Svoje misli in občutja rad izraža z obširno prisposodob, včasih tudi z alegorijo ali parabolo. Slog je zdaj čustveno preprost, ponekod blizu ljudskemu, zdaj duhovniško poučen ali govorniško slovesen. Klasičnih form ni, najbolj pogostna je strofična oblika, ki pa neredko prehaja v strnjeno brezkitičnost. Gregorčičev verz je nenavadno blagoglasen, pojave v naravi rad slika z onomatopojjo, poleg zunanjih ima pogosto tudi notranje rime. Kakor je pesnik izšel iz Stritarjeve šole in do konca obdržal njeno svetožalje, le da je bilo pri učitelju privzeto, pri učencu pa doživeto, tako je oblikovno, v svobodnem verzju, svobodnem v dolžini in ritmu, ter z različnimi sredstvi muzikalnosti že nezavedno nakazoval moderno, zlasti Župančiča. Knjigi je bil nominalni založnik Gregorčičev prijatelj notar Gruntar, izšla je v nakladi 1800 izvodov in bila v pol leta razprodana, v dveh letih pa doživela ponatis. Kakor jo je z navdušenjem sprejela laična inteligenca in manjši del duhovščine, tako so jo z doktrinarnih in pedagoških, torej z neživljenjskih in neesetskih stališč z večino duhovščine odklonili konservativni kritiki Kržič (?) in Pajk ob prvi, Mahnič ob drugi izdaji; za Gregorčiča so se zavzeli Levec, Aškerc, Kos-Cestnikov in Kersnik, ob drugi izdaji Zorn in posredno Mencinger, pesnik pa se je branil tudi sam, in sicer z verzi *V obrambo* in s prozo *Človeka nikar*.

Upošteva je kronološki in tematični vidik, je Gregorčič uredil tudi *Poezije II* (1888). Najprej je uvrstil starejše rodoljubne pesmi, ki delujejo precéj konvencionalno in enolično. Nato ljubezenske, ki so nasprotno izvirno sveže in osebno prečustvovane, nekatere združene z mislijo na smrt. Sledita daljši pripovedni pesmi, iz boja raje proti Turkom in iz domačega ustnega izročila (*Hajdukova oporoka in Rabeljsko jezero*). Tudi tu se srečamo s skupino vojaških pesmi, do sém segajo v zbirki verzi, nastali do izida prve knjige. Na novo so bile ustvarjene razmišljajoče pesmi z že označenimi pogledi na človeka in življenje (*Pri jezui, Črni trin, Srce človeško sveta stvar*). Prav tako nova je vrsta polemičnih pesmi iz slovestvenih bojev in priložnostnih z oznako raznih osebnosti (*Prijateljem, Lavorika na grob možu*). Za novejšo politično domoljubne pesmi iz te knjige sta značilna odločno ali kar bojevito slovenstvo in slovanstvo, pesnik je tedaj pripadal radikalni skupini narodnjakov (*Blagovestnikom, Naš čolnici otmimo!*). Ciklus *Z grobov* priča, da so avtorja spričo njegove melanholične narave in naraščajoče bolehnosti vedno pogosteje obletavale misli na smrt. Izrazitih, odkritih osebnih izpovedi v zbirki skoroda ni, kakor da se jim je pesnik zaradi skušenj z domačo kritiko zavestno izogibal. Oblikovna struktura pesmi ostaja na splošno enaka, le da verz ni več tako muzikalen in da je izraz ponekod okoren, trd. Ta knjiga, založil jo je reški trgovec Gorup, je kljub vrsti dobrih pesmi na splošno estetsko šibkejša od prve in je doživela malo kritičnih odmevov, Mahnič ji je bil nekoliko bolj prizanesljiv. Očitno je, da je pesnika prizadela krivična kritika prve knjige, posebno Mahničeva, iz njegovih pisem pa je razvidno, da mu je umetniška sila začela usihati že prej, torej tudi sicer.

Svoje docela platonično ljubezensko razmerje do Dragojile Milekove je mogel Gregorčič v osemdesetih letih določno izpovedati le s psevdonimi in v revijah, predvsem kot Nežvan v Slovanu; to so pesmi *Ohrani Bog te v cvetih, Le enkrat!, Ti meni svetlo sonce...* in *Bolnik*; sam ni nobene izmed njih priobčil v zbirkah.

Po dobrem desetletju gmotnih skrbi, duševne potrnosti in ustvarjalne suše je začel ne pričakovano in silovito pesnikovati in sorazmerno kmalu pripravil *Poezije III* (1902). V njih najprej beremo ciklus *Predsmrtnice*, ki obsega večji del knjige. V njem pesnik toži, da je zgubil domala vse prijatelje, da mu je umrl ljubezenski ideal (*Kropiti te ne smem*) in da je ostal sam, toži o minevanju življenja in sluti bližino smrti (motiv, ki se nenehno vra-

ča), pokopan želi biti doma pri Sv. Lovrencu nad Sočo (to željo je prvič izrazil že v *Iskricah domorodnih*). Njegova človeška narava je zmes premišljujočega razuma ter občutljivega, zagonetnega in trpečega srca; v letih bolezni in staranja ga tolažita in mu dajeta smisel religija in poezija – doživlja veličastno harmonijo stvarstva (*Divna noč*) in hrepeni po umiritvi v Bogu, za poezijo pa se zaveda, da mu kljub prizadevnosti pojema. Misli in občutja v tem ciklu spet pogosto izraža s prisodobno, alegorijo ali parabolo, življenjska nasprotja ponazarja z antitezami, oblika pesmi je zdaj kitična, zdaj svobodni verz. Jezikovni izraz je ponekod neroden ali nejasen, med osebne izpovedi se mešajo objektivne snovi in poučni toni. Sledi krajši, a bolj enoten ciklus *Pogrebnice*, zasnovan v svobodnem verzu in ironično grotesknem tonu: pesnik v nadrobnostih spremlja svoj pogreb, predvsem pa opazuje obnašanje svojih »prijateljev« na njem; šibkejša stran sicer zanimivega cikla je ponekod spet jezik, raba deležnikov in lastnih tvorb. Knjigo sklepa v izvedbi nekoliko slabši ciklus *Posmrtnice*, izoblikovan prav tako v svobodnem verzu: pesnik mora po smrti najprej čakati v posebnem prostoru in s Prešernom vred zapisati še neizpete pesmi; pri vesoljni sodbi Bog bogatinom in oblastnikom odloči pekel, delavce, kmete in poete pa sprejme v raj. Kritika je to knjigo s stopnjevanim življenjskim pesimizmom in šibko po estetski plati, založil jo je spet Gorup, ocenila dovolj zadržano in nespodbudno.

Gregorčič je zapustil veliko neobjavljenih pesmi, ki so nastajale po drugi zbirki pa vse do smrti. Med njimi je nekaj ljubezenskih (*Kako srčno sva se ljubila*), več rodoljubnih ter zlasti premišljujočih in priložnostnih. Tu srečamo še nekaj *Predsmrtnic*, ciklus z antičnimi motivi *Starodavnice* in socialni ciklus *Delavcem*. Nekatere od teh pesmi so doživljajsko močne in izrazno lepe, mnogo pa jih je povprečnih ali hudo slabih. Beseda »soj« (od glagola »sijati«), ki smo jo imeli za Župančičev neologizem, je v resnici uspea Gregorčičeva tvorba, srečujemo pa na drugi strani pri njem tudi rimam in ritmu samovoljno prikrojene besede in precéj hrvaških oziroma srbskih izrazov. Velik del teh pesmi je pisatelj Meško pritegnil v posmrtno zbirko, *Poezije IV* (1908).

Gregorčič je tudi kar precéj prevajal, največ iz sv. pisma. Za Veselovo knjigo *Psalmi* (1892) je poslovenil najdaljšega izmed njih, 118. Na Sedejevo pobudo se je zatem lotil prevajanja *Joba* in ga dokončal šele po daljših prekinitvah. *Svetopisemska knjiga Job* z dodanim psalmom 118 je izšla 1904 v Gorici (v Domu in svetu je hkrati izhajal Medvedov prevod). Gre za prepesnitev dela o strašnem trpljenju nedolžnega človeka, ki ga je v veliki meri okusil pesnik sam, za trikratni pogovor trpina Joba in treh prijateljev in zatem za nastop Eliuja in Jahveja, za kar najbolj različno pojmovanje Jobovega trpljenja kot krivičnega, zasluženega in nedoumljivega ter za posebno versko npravstveno miselnost in vzhodnjaško pokrajino Izraela. Gregorčičev prevod je vsebinsko zvest, izrazno pa dovolj samostojen, doživet, občuten, nazoren in blagoglasen, dasi ne brez nekih neprimernih jezikovnih svoščin, npr. reduciranja zlogov. Kritika je njegovo prepesnitev sprejela ugodno, prevajalec je bil posebno vesel Tominškove ocene. Za *Jobom* je prevedel spokorne psalme, z njimi ni bil zadovoljen in so ostali v rokopisu. Zadnje leto življenja pa je spet iz svojega tragičnega, tokrat domovinskega občutja uspelo poslovenil *Žalostinke preroka Jeremije*, prevod je doživel knjižno izdajo dolgo po pesnikovi smrti (1944, pripravil Belè).

Že 1879 je Gregorčič, ki je po svojem nagnjenju nameraval študirati klasično filologijo, poslovenil polovico prvega speva Homerjeve *Iliade*, po sodbi rojaka Kraglja zelo dobro. Za Veselovo *Rusko antologijo* (1901) pa je prevedel sedem lirskih pesmi, med njimi tri Puškinove in eno Lermontova; večina kar ustreza izvorniku, ponekod mu pa prevajalec ni bil kos.

Gregorčič seveda ni bil pravi pripovednik, njegova proza je poučna in je nastajala priložnostno. Med najbolj zgodnje primerke spada sestavek *Nekatere misli o moškem obnašanju* (1865), ki govori o lastnostih možatega značaja. Pis *Govoreči bankovec* (1872) združuje nazorno pripoved, veder humor in socialno etični pouk; s prizori iz tedanjega podežel-

skega življenja hoče avtor pokazati, kako pri ljudeh denar velja več kot znanje in poštenje; značilno je, da v tej pesnikovi prozi pogosto srečujemo rimane besede. Članek iz sredine sedemdesetih let *Za novo leto* nastopa zoper kulturno politični boj pri Slovencih in se zavzema za medsebojno slogo. Najbolj poglobljen spis je *Človeka nikar* (1885), polemika zoper Mahničeve dodatke k *Dvanajstim večerom*, v katerih je profesor teologije pesnika označil za pesimista in panteista; Gregorčič nasprotniku očita samovoljno in krivično razlago pesmi, ga zavrača z naravnimi in bogoslovnimi dokazi ter pribije, da mu »manjka organ« za presojo lirske poezije. Zanimiv je tudi članek o Franu Erjavcu (1888); v njem pesnik opisuje prijateljevo življenje, navaja seznam leposlovnih in znanstvenih del, govori o njegovih strokovnih potovanjih in označuje prvine njegove osebnosti. Nekajkrat je pesnik pisal o Cirilu in Metodu ter se zavzemal za slovansko bogoslužje.

Branja vredna so precéj številna Gregorčičeva pisma, čeprav se tista, ki jih je pošiljal mentorju Stritarju in Dragojili Milekovi, žal, niso ohranila. Od ohranjenih so človeško najbolj neposredna in povedna pisma najboljšim prijateljem: Erjavcu namenjena so redka, ker sta se spričo bližine Rihemberka ozir. Gradišča in Gorice mogla osebno srečevati; številnejša so pisma notarju Gruntarju in župniku Vrhovniku, iz njih si moremo ustvariti jasno podobo o Gregorčičevem službovanju, gmotnih in zdravstvenih težavah, literarnem ustvarjanju in življenjskih nazorih ter o tedanjih političnih razmerah.¹

Gregorčičev pokrajinski svet je predvsem njegov planinski raj okrog Vrsna z zgornjim tokom Soče, a tudi vinorodni kraji spodnje Vipavske doline, deloma Jadransko morje pod skalnatim Devinom. Pomembni miselni komponenti njegove lirike sta iskrena ljubezen do male in ogrožene domovine ter dejavna ljubezen do malega in trpečega sočloveka. V njegovi naravi se je ženska občutljivost družila z moško voljo v premagovanju težav, vendar je bila prva izrazitejša. Močan vir njegove lirike in pesimističnega občutja je bilo nasprotje med duhovniškim celibatom in klicem življenja. Za duhovniški stan se je bil odločil na ljubo staršem, ki tudi niso imeli denarja za študij na univerzi. Sicer ni imel večjih nazorskih težav, dvomov ali nihanj, krščanskemu religioznemu nazoru je ostal v nasprotju z Aškercem zvest vse življenje. Ni pa se strinjal s cerkvenimi vrhovi, ko so poudarjali primat vere in univerzalizem cerkve, podcenjevali pa narodno idejo in jo označevali za pogansko (Missia, Mahnič). Zato se je v narodnopolitičnem pogledu prišteval k naprednjakom, liberalcem, v osemdesetih letih celo k njih radikalni frakciji (Hribar, Vrhovnik), sicer pa je nastopal zoper strankarsko razcepljenost in razprtost ter se zavzemal za slogo v prid narodni skupnosti. V literarnoestetskem pogledu je izšel iz Stritarjevega klasicizma in je nazadnje, kakor vidimo iz njegovih pisem, dosledno nasprotoval »novostrujarjem«, moderni, podzavestno in nehote pa ji je z nekaterimi inovacijami, s svobodnim verzom in muzikalnostjo, sam utiral pot. V razvojni črti naše lirske poezije, ki poteka od Prešerna prek Levstika, Jenka, Stritarja in Gregorčiča do moderne, zavzema Gregorčič s svojo prvo knjigo *Poezij* pomembno in specifično mesto, dasi seveda ne dosega modernih in posebno ne Prešerna, je pa od vmesnih pesnikov poleg Jenka edini pristni pesnik.

II

Odmevi njegovega ustvarjanja so bili raznovrstni: kažejo se v številnih prevodih in uglasitvah, manj v ilustracijah njegovih pesmi, v vplivu na nekatere sorodno usmerjene sodobnike, medtem ko ga je mladi rod modernih sprva odklanjal, kasneje pa priznal njegov pomen, in končno v vplivu na narodno zavest in odpornost množic, posebno na Primorskem.

¹ Simon Gregorčič: Zbrano delo I-IV. Uredil in z opombami opremil Francè Koblar. Lj. 1947-1951, DZS.

Gregorčiča so precéj prevajali, zastopan je v raznih antologijah slovenske in jugoslov. poezije, tu se bomo omejili predvsem na izbore, posvečene samo njemu. Drugo izdajo *Poezij I* je kmalu po izidu v celoti v češčino pretil Vojteh Pakosta, sam duhovnik in pesnik, ki se je z Gregorčičem seznanil ob njegovem potovanju po Češki. Čeprav Stříbrný v svoji monografiji trdi, da je Pakosta prelagal presvobodno in da so mu ušle muzikalne finese izvirnika, so njegovi prevodi najbolj obsežni in na splošno učinkujejo ugodno.² – V vsa tematična področja Gregorčičeve poezije sega in zajema njih značilne primere pesnikov rojak Pregelj v dobrih nemških prevodih knjižice *Adria-Klänge* (1907); med prevedenimi je pesem *Soči*, ki je pritegovala tudi druge. – V staro grščino in latinščino jo je najprej pretil prof. Baar. Ko so se 1915 s prestopom Italije na stran antante ob tej reki vneli boji, sta aktualno pesem v nemščino prevedla Andrejka in Funtek, drugi precéj boljše, zatem pa v hrvaščino Nazor. – Kmalu po prvi vojni je pripravil skromen izbor in prevod iz Gregorčiča v italijanščino Kušar (*Poeti jugoslavi del rinascimento*). Po drugi vojni so kazali zanimanje za pesnika zlasti drugi jugoslovanski narodi. Za beograjsko *Antologijo slovenačke poezije* (1961) je Maksimovičeva pretila kar 12 najbolj značilnih pesmi. Za potrebe makedonskih šol je pripravila pod naslovom *Na Soča* (1963) knjižico pesmi Mirkulovska. Srbi so dobili samostojen in obsežen izbor v uspelem Živančevičevem prevodu 1984, medtem ko je Hrvatom dal prof. Barac Gregorčiča kar v izvirniku s slovarčkom že 1924.

Čustvenost in zanos Gregorčičevih pesmi, pa tudi njih melodiozna oblika – pesnik je bil sam dober pevec-baritonist – so privabljali tudi naše skladatelje, skoraj vse po vrsti. Najbolj pogosto so segali po naslednjih besedilih: *Izgubljeni cvet*, *Naša zvezda*, *Njega ni*, *Pogled v nedolžno oko*, *Nazaj v planinski raj*, *Veseli pastir* itn. Največ so Gregorčiča komponirali Aljaž, Sattner in Vodopivec, nekoliko manj Gojmir Krek, Kobaridec Volarič, Foerster in Premrl – med njimi torej najdemo pesnikove stanovske tovariše in primorske rojake. Njihove skladbe srečujemo v raznih sestavah, največ kot mešane ali moške zборе, kot samospeve ob spremljavi klavirja, Sattner pa je *Jejtejevo prisego*, *Oljki*, *Soči* in *V pepelnični noči* obdelal kot kantate za sole, zbor in orkester; na besedilo pesmi *V pepelnični noči* je nedavno Gabrijelčič skomponiral *Vizijo*, skladbo za bariton, recitatorja, orgle in godala. Nekaj od uglasbenih pesmi, zlasti *Izgubljeni cvet*, *Njega ni* in *Veseli pastir*, se je tako priljubilo, da so ponarodele: ljudje jih pojó, ne da bi vedeli za komponista.³

Gregorčičeve pesmi so tudi pobudile k upodobitvam nekatere naše slikarje. Predvsem moramo omeniti Antona Koželja, ki je v nazorni, preprosti in dostopni risbi ilustriral številne lirske in epske pesmi v Medvedovi mohorjanski izdaji (1908) tako, da je poudaril njih čustvenost, domačnost in poučnost, posebej domiselno je ilustriral pesnitev *Oljki*, lepa pa je tudi zunanja secesijsko dekorativna oprema knjige. Isti slikar je večinoma z barvnimi podobami ilustriral Gregorčičevo *Soči* in njegove vojaške pesmi za Andrejkovo antologijo *Slovenische Kriegs- und Soldaten-Lieder* (1916); z avstrijsko patriotičnim značajem antologije se ujema podoba k pesnitvi *Soči*, saj na njej najdemo drugega od drugem portreta pesnika in – generala Borojeviča! Pesnitev *Oljki* so izdali kot samostojno publikacijo za stoletnico pesnikovega rojstva (Zimska pomoč 1944) s plastičnimi, nekoliko stiliziranimi, a tudi skrotovičenimi podobami Tržačana Birolle.

Gregorčič je vplival snovno, idejno in oblikovno na nekatere besedne ustvarjalce, tako na zgodaj umrlega člana prijateljske družine iz Kobarida Pagliaruzzija-Krilana (1859–1885). Vpliv se dosti vidno razodeva v Krilanovi navezanosti na domači planinski kraj, ki mu je bil vir neskaljene sreče, v njegovem sočutju s trpečim sočlovekom, v zavesti, da se je treba v življenju boriti, v ljubezenskem motivu utrganega cveta in v tematiki baladno junaške *Hajdukove oporke*, a tudi v nekaterih značilnostih sloga in verza. Sicer pa

² Básně. Sepsal Š. Gregorčič. S přívolením básnickým dle vydání druhého přeložil Vojtěch Pakosta. V Praze 1887. Tiskem a nákladem Cyrillo-Methodějské knihhtiskárny. 160 str.

³ Podatki v katalogih in partiturah Glasbenega oddelka Nar. in univ. knjižnice v Lj.

kaže Krilan v dveh knjigah svojih *Poeziji* (1887, 1895) večjo nadarjenost za epiko, za pesmi iz domačega življenja o ljubezni in smrti ter za zgodbe iz bojev južnoslovanske raje zoper Turke.

V manjši meri je vpliv našega pesnika čutiti v *Poezijah* (1897) njegovega dobrega znanca iz sosednje Beneške Slovenije Trinka-Zamejskega (1863–1954). Domotožje po rodni gorski vasi, z vesoljem ubrano religiozno razpoloženje, sočutje z bližnjim v njegovem trpljenju, nekoliko tudi vzneseni govorniški slog, zlasti pa raba svobodnega verza bi bile stične točke. Sicer pa Zamejskega kozmični pesimizem v lirske ciklu *Razpršeno listje* ter njegova videnja nekdanj cvetočega rimskega in kasneje po Hunih razrušenega Ogleja pa vizije sprtosti, ginevanja in ponovne krepitve Slovencev in Slovanov kažejo na samosvojo, dasi ne preveliko pesniško osebnost.

V zbirki nadarjenega in prekmalu umrlega Gestrina (1865–1893) *Izza mladih let* (1893) naletimo na snovne in slogovne odmeve Gregorčiča bolj v posameznih stihih kot v celotnih pesmih: *In svojo ljubezen, nadéje, želje / položil sem v krilo zemljé* (10), *O cvéti, cvéti v daljni gorski vasi, / ti črnolasi, krasni angel moj!* (21), *Mir kraljuje v ozki céli, / pred menihom pa beži* (84). Bolj zaznaven je Gregorčičev vpliv v Gestrinovem verzu in ritmu, v poslušku za onomatopoiijo, v rabi notranjih rim in ponavljalnih figur. Tematično pa so v nasprotju z Gregorčičem za njegove ljubezenske in razpoloženske pesmi – v pripovednih, največ rodoljubnih, je estetsko slabši – značilni prej mestno kot podeželsko okolje in življenje, sreča in uživanje v ljubezni, še bolj pa spomini nanjo in razočaranje v njej ter žalost in umiranje v samoti in tujini.

Kar zadeva Funtka (1862–1932), se oglašajo v prvih, himničnih, a tudi v nekaterih kasnejših enotah iz *Izbranih pesmi* (1895) Gregorčičev govorniški slog, izrazje in primere, v *Pesmi o pesmi* naletimo na gregorčičevsko ljubki prizor deteta z materjo, v pesmi *Na božji poti* pa na sorodno poveličevanje lepot slovenske zemlje. Goriškemu pesniku posvečen slavospev ob njegovi 50-letnici je malo posrečena lepljenka citatov iz njega, pesem *Ob suši* pa idejno »pozitivna« različica pesmi *Ob nevihti*. Sicer je lirika formalista Funtka oblikovno uglajena, toda vsebinsko bolj razumarska kot čustvena, nekatere njegove pesmi nas prevzamejo, večina pa nas pušča hladne in prazne.

Tudi mladi Aškerc se je v svoji prvi, lirski fazi ustvarjanja učil pri Gregorčiču, tisti Aškerc, ki je zatem kot človek in ustvarjalec postal njegov pravi antipod. Goriškega pesnika sta štela med svoje prve vzornike na realki ozir. gimnaziji celó Cankar in Župančič; pozneje pa je avtor zbirke *Čez plan* naperil zoper njegovo melanholijo svojo programsko *Vseh živih dan*,⁴ medtem ko ga je avtor *Pisem Jeremijevih* (1909) v politični zagnanosti tistih let označil kar za privesek liberalne stranke in kulture. Toda že v predavanju o slovenski literaturi pri Sv. Trojici v Slov. goricah (1911) je drugače vrednotil našega pesnika: kot Stritarjev učenec mu je bil večji od učitelja, ker je čistemu jeziku in lahkotni obliki dodal tudi resnično in globoko čustvo, tako da je naš narod sprejel njegovo prvo knjigo *Poeziji* za svojo. Župančič pa je v govoru ob odkritju spomenika in Ljubljani (1937) označil Prešerna in Gregorčiča za dvoje različnih ustvarjalnih tipov ter dejal, da je goriški poet postal našemu narodu čustvovalec, glasbenik, učitelj in vodnik. Tako sta preživela predstavnika moderne v svojih zrelih letih izrazila spoštovanje do Gregorčiča in njegove umetnosti.

Gregorčič je postal duševna last vsega našega naroda v veliki meri po zaslugi posmrtno izdaje *Poeziji*, ki je izšla 1908. leta v Medvedovem uredništvu in s Koželjevimi ilustracijami pri Mohorjevi družbi v množični nakladi 80.000 izvodov. Ljudstvu se je priljubil s

⁴ To pesem, ki je nastala 1. novembra 1899 in bila prvič objavljena v LZ 1900, moremo imeti za zavestno avtorjevo idejno nasprotovanje Gregorčičevi Pozabljenim, ki slika pokopališče o vseh svetih in v kateri se petkrat ponovi refren *Vseh mrtvih dan!*

čustveno neposrednostjo in osebno tragiko, s človečanskimi vzori in ljubeznijo do domovine ter s preprostim in zvočnim izrazom tako zelo, da ga je imenovalo goriškega slavca. Posebno vlogo je odigrala njegova pesem med primorskimi rojaki, saj je med njimi krepila narodno zavest, pogum in vztrajnost v času Avstro-Ogrske, med prvo svetovno vojno, v obdobju italijanskega fašizma in med narodnoosvobodilnim bojem. Med partizanskimi brigadami, ki so delovale na primorskih tleh, je ena, sedemnajsta, nosila Gregorčičevo ime, za stoletnico njegovega rojstva (1944) pa je izšlo njemu v počastitev več publikacij.

Odsek za prosveto pri predsedstvu SNOS je izdal v tisku njegove *Izbrane pesmi*; obsegajo značilne primere domovinske, ljubezenske in premišljujoče poezije ter *Hajdukovno oporoko*, njih smiselni izbor in ureditev kaže na poznavalca. Skromnejšo izdajo iste publikacije na ciklostilu je za svoje področje pripravil pokrajinski odbor OF za Slovensko primorje. Predsedstvo SNOS je oskrbelo za ta jubilej tudi tanjšo tiskano brošuro *Simon Gregorčič z Jakčevima grafikama pesnikovega portreta in pokopališča pri Sv. Lovrencu*; knjižica govori o pesnikovem življenju in ustvarjanju, osebnoizpovednem in domovinskem, ter se končuje aktualistično poantirano. Tudi ta publikacija je izšla v skromnejši ciklostilni različici za primorske Slovence; besedilo je v glavnem enako kot v osrednji izdaji, nima pa polemičnega sklepa; uvod je tu boljši, sočnejši kot tam, napisal ga je Bevk, med drugim v njem beremo: »In da se danes primorsko ljudstvo lahko ponaša s tako krepko narodno zavestjo, je v obilni meri pesnikova zasluga . . . Primorsko ljudstvo je v dveh desetletjih narodnega zatiranja in muk črpalo iz njega tolažbo in bodrilo . . . Smelo lahko trdimo, da je G. pesnik našega osvobodilnega gibanja . . . Gregorčičeva pesem je bila doma prav tako v brigadah kot na terenu . . . Našemu narodnemu heroju Vojku so jo morali brati na njegovi smrtni postelji . . .« Predsedstvo SNOS je za pesnikovo stoletnico izdalo tudi na ciklostilu razmnoženo Gregorčičevo pesmarico, vsebovala je sedem moških in mešanih zborov na njegova besedila in jo je uredil Makso Pirnik. Četrto publikacijo, ciklostilno brošuro z naslovom *Devet Gregorčičevih*, je pripravila Tehnika štaba baze v Bariju; izbor zajema pretežno domovinske pesmi, uvodno besedo je napisal slavist Tine Logar.⁵

III

O Gregorčiču, bodisi njegovem življenju ali ustvarjanju, je bilo doslej napisanih mnogo člankov, esejev in razprav, objave so se pogosto vezale na razne jubileje. Tu bomo pregledali le pomembnejše in obširnejše, in sicer po njih časovnem nastanku in zaporedju. Pri vsakem prispevku nas bo zanimalo, s čim se je avtor ukvarjal in do kakšnih spoznanj je prišel.

Že leto dni po pesnikovi smrti je Burgar izdal manjšo knjigo o njem:⁶ ob uporabi njegovih pisem prijateljem, zlasti Gruntarju, spremlja Gregorčiča skozi življenje, pri tem pa se ustavlja tudi pri njegovem značaju in nazorih. Tisto leto je o pesniku objavil esej tudi Terseglav:⁷ v njem razglablja o njegovi domovinski in razmišljujoči in prevodni liriki, med drugim o *Človeka nikar!* in *Jobu*, ter jo razlaga v primerjavi z nekdanjo katoliško kritiko človeško odprto in razumevajoče. V reviji objavljeni Holzovi spomini na Gregorčiča iz tistih let⁸ so precjé dolgovezni in ocvetličeni, vendar nam dovolj nazorno prikazujejo pesnikovo grenko životarjenje na Gradišču.

⁵ Primerke vseh navedenih publikacij razen predzadnje, pesmarice, hrani Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Lj. pod signaturami 201 do 205. Primerek pesmarice je najti v Rokopisnem oddelku NUK.

⁶ Anton Burgar: *Simon Gregorčič. Življenjepis*. Lj. 1907. Založil Ign. Gruntar. Str. 102.

⁷ Fran Terseglav: *Simon Gregorčič*. Čas 1907, 6–18.

⁸ Olčev Igo: V posetih pri Gregorčiču, Slovan 1906/07, passim; Prostoslav Kretanov: Nazaj v planinski rajl, Po spoznanju dvomov in zmot, V predsmrtnih slutnjah, Sn 1908, passim.

Izidor Cankar je 1916 iz Gregorčičevih pisem Gruntarju⁹ posnel, da je pesnik kot umetnik začel usihati pred Mahničovo kritiko; obenem je odklonil dotedanje katoliško enačenje estetike z ideologijo in pedagogiko; zapisal je tudi, da je liberalna politika pesnika izkoriščala zase. V govoru, objavljenem v naslednjem letu,¹⁰ je Glonar v Gregorčičevem ustvarjanju pripisal poseben pomen njegovemu kmečkemu poreklu in naslonitvi na ljudsko pesem, njegov neuspeh v boju z nasprotniki pa razložil z njegovo držo pasivnega upora in z duhovno nesposobnostjo liberalcev.

O nekdanjih tesnih kulturnih stikih med Čehi in Slovenci priča dejstvo, da je tudi prvo monografijo o našem pesniku napisal Čeh, prof. Dominik Stříbrný. Kot avstr. častnik se je udeležil bojev na soški fronti in se naučil slovenščine, ko je služboval v Pulju (1916), pa je napisal, ne da bi imel pri roki vse potrebne vire, študijo o Gregorčiču.¹¹ V njej natančno razčlenjuje pesnikov nazorski in čustveni svet in prvi sistematično obravnava tudi njegov slog in verz ter mu določi mesto v razvoju našega pesništva. V nasprotju z našimi kritiki, ki so upoštevali predvsem *Poezije I*, opozarja tudi na *Poezije III*, kjer pesnik ni več narodov glasnik, temveč ostaja sam s predsmerno grozo in slutnjo transcendence ter tako nehote nakazuje prehod k moderni.

Če je Ivan Grafenauer v svoji *Kratki zgodovini* 1919 posvetil enako pozornost Gregorčičevemu življenju kakor ustvarjanju in je kot glavni vir pesnim navedel neko splošno življenjsko melanholijo, se v prispevku za Biografski leksikon 1926 obširneje in globlje ukvarja z ustvarjanjem, spregovori tudi o zaradi stanu zatajevani ljubezni, pesnikov pesimizem mu razodeva primesi zdravja, katoliška kritika je izhajala iz zgrešenih izhodišč, pesnikova obramba pa bila nedorečena.¹²

V uvodu k *Izbranim pesmim* 1934¹³ Pregelj z vživetjem v rojaka opiše Gregorčičevo življenje in delo, označi snov in izraz njegovih pesmi ter poudari njegovo težnjo po prispodabljanju, izjemno muzikalnost in pogostno retoričnost. – Prof. Slodnjak v svoji prvi, nekoliko esejistično napisani slovstveni zgodovini iz istega leta¹⁴ osrednje mesto v Gregorčičevem ustvarjanju odmerja pesmi *Človeka nikarl*, »tu je meja genialnosti, ki ji je bil Gregorčič določen«; živo predstavi pesnikove kritike, posebno Mahniča, čigar estetika je bila ozka, gluha in neestetska; obžaluje, da se G. nikdar ni upal ne v pesmih ne v obrambi do kraja izpovedati ter da so v njegovo poezijo, zlasti poznejšo, vdirale drugotne, nepesniške snovi. – Proti koncu tridesetih let je primorski rojak zdravnik Breclj posegel v pesnikovo življenje: v Mladiki 1937 je prikazal pesnika v družbi goriških izobražencev ter opisal njegovo bolezen in smrt, v Dejanju pa isto leto ogorčeno odklonil Tumovo izjavo v njegovih spominih, slonečo na nepreverjeni govorici, o Gregorčičevem slabomnem nezakonskem otroku na Gradišču; Breclju je čez čas v maratonsko dolgi polemiki v Sodobnosti odgovarjal Dušan Kermauner, ki je predvsem branil Tumovo osebnost in poštenje.¹⁵

⁹ Izidor Cankar: Gregorčičeva pisma Gruntarju. Dom in svet 1916, passim. – Cankar je že v oceni *Poezij IV* v DS 1908, 330 zapisal, da je bila »kal smrti v Gregorčiču samem,« kajti »kakor hitro se umetnik več ne razvija, je dokončal svojo pot.«

¹⁰ Joža Glonar: Govor ob desetletnici Gregorčičeve smrti. Lj. zvon 1917, 68–78.

¹¹ Š. Gregorčič. Napsal D. Stříbrný. Objavljeno najprej v Časopisu musea království českého 1917, 48-, 1918, 51-, zatem kot ponatis v knjigi na 85 straneh, ki je izšla v samozaložbi v Pragi 1918. V prevodu in z epilogom Joža Glonarja je delo izšlo pri Tisk. zadrugi v Lj. 1922 (Pota in cilji 10).

¹² Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina sloven. slovstva II. Od marčne revolucije do naših dni. V Lj. 1919, zal. Jugoslov. knjigarna. Str. 223–230. Isti o Gregorčiču v Slov. biogr. leksikonu, 2. zv., Lj. 1926, str. 251–257.

¹³ Simon Gregorčič: Izbrane pesmi. Priredil dr. Ivan Pregelj. Celje 1934, Mohor. družba (Cvetje iz domačih in tujih logov 1).

¹⁴ Anton Slodnjak: Pregled slovenskega slovstva. Lj. 1934, Akademsko založba, Str. 253–271.

¹⁵ Bogdan Kazak: Goriški slavček. Ml 1937, 13–18. – Henrik Tuma: Iz mojega življenja. Lj. 1937, Naša založba. Str. 261–262. – Anton Breclj: Pesnik Simon Gregorčič v dr. Tumovi luči. Dej 1939, 242–249. – Dušan Kermauner: Legende o Simonu Gregorčiču in legenda o Henrikumu Tumi, Sdb 1939, passim.

Za stoletnico pesnikovega rojstva je Dom in svet 1944 prinesel nekaj njegovih še neznanih prigodnic, prevodov in dopisov ter dve razpravi. Slavist Bačer je dokumentirano natančno obdelal Gregorčičevo mladost, obenem z življenjem pa odkriva poteze njegove narave, širjenje duševnega obzorja in začetke pesniškega ustvarjanja.¹⁶ Publicist Belè, ki je že 1920 predlagal Goričanom izdajo Gregorčičevega zbornika, je prispeval edino primerjalno razpravo o pesniku, vendar na manj pomembnih in poznejših pesmih prikaže bolj naključne paralele v tematiki in verzju kakor pa resničen Bodenstedtov vpliv; razprava je zanimiva, ker dokazuje, kako je avtor, dasi duhovnik, gledal na Gregorčičevo ljubezensko liriko človeško odprto.¹⁷

Kmalu po osvoboditvi je Mirko Rupel v obširni študiji k *Izbranim pesmim*¹⁸ skrbno in natančno obdelal pesnika po njegovih življenjskih in ustvarjalnih obdobjih, upošteva tudi dotlej malo znane in prikrivane pesmi, pri tem pa v duhu in praksi tistih let tu pa tam zašel v pretirano sociologiziranje. Čez deset let je Kragelj-Bibičeva v Jeziku in slovstvu priobčila razpravo o Gregorčičevem rodu,¹⁹ v njej nadrobno po matičnih knjigah navaja pesnikove prednike, zlasti po očetovi strani, in hkrati skuša pozitivistično izluščiti njih socialne razmere in biološke lastnosti.

Francè Koblar, ki je najprej uredil in komentiral znanstveno kritično izdajo Zbranega dela v štirih knjigah, je zatem napisal doslej najbolj izčrpno monografijo o pesniku, ki so ji razni cenzorji, strokovnjaki in politikanti, dolgo časa zadrževali in zavirali izid.²⁰ V prvem delu knjige slika takratne politične razmere na Primorskem ter Gregorčičevo življenje in osebnost. Zadaj beremo namesto običajnih kratkih opomb k besedilu obširnejša dopolnila in gradivo. V drugem delu monografije pa avtor kronološko razčleni pesnikovo ustvarjanje, snovno idejne sestavine in oblikovno izrazne značilnosti, ter odmeve v kritiki. Po Koblarju sta se v pesnikovi osebnosti prepletala čustvenost in razum z voljo pa izpovedovalec osebne disharmonije ter človečanski in narodni vzgojitelj; njegova umetnost vsebuje prvine klasike, romantike in realizma, saj teži po dognani obliki ter opeva ideale in stvarnost.

Poleg Koblarja se je po osvoboditvi v svojih številnih slovstvenih zgodovinah²¹ z Gregorčičem največ ukvarjal Slodnjak, ki pesnika deloma postavlja v fazo sentimentalnega in narodno osrčujočega, zlasti pa obravnava v okviru zrelega ali klasičnega realizma. Posebno pri Matičini *Zgodovini* v obširni analize pesmi vključuje tudi verz, ritem in kompozicijo, obenem pa vselej natanko spremlja odmeve v kritiki, posebno Mahničeve. V času po osvoboditvi v zvezi z Gregorčičem zastopa naslednje teze: duhovniški poklic in celibat sta ga pri pesniški izpovedi očitno ovirala, hkrati pa njegovi liriki dajala tisto značilno trpko osebno noto, ki je sicer ne bi imela; eden od pomembnih oblikovnih in slogovnih pobudnikov njegove poezije je bila slovenska ljudska pesem, njene melodičnosti pa domače narečje; ciklus 11 vojaških pesmi v I. knjigi je v bistvu osebna izpoved o ločenosti od Milekove; s III. knjigo je hotel vsebinsko in v verzju tekmovati z mlado generacijo modernih; zaradi očitkov kritike se je od osebne izpovedi vedno bolj umikal v prigodništvo.

¹⁶ Karel Bačer: Gregorčičeva mladost. DS 1944/I, 93–102.

¹⁷ Venceslav Belè: Simon Gregorčič in Mirza Schaffy. DS 1944/II, 5–18.

¹⁸ Izbrane pesmi Simona Gregorčiča. Uredil, uvod in opombe napisal Mirko Rupel. Lj. 1946, Slov. knjiž. zavod. Str. 5–86.

¹⁹ Jožica Kragelj-Bibič: Rod Simona Gregorčiča. JiS 1958/59, 102–107.

²⁰ Francè Koblar: Simon Gregorčič. Njegov čas, življenje in delo. Lj. 1962. Izdala in založila Slovenska matica. 434 strani.

²¹ Geschichte der slowenischen Literatur. Berlin 1958, Walter de Gruyter & Co (v Vasmerjevi zbirki Grundriss der slawischen Philologie und Kulturgeschichte). – Zgodovina slovenskega slovstva II–IV. Lj. 1959–1963, Slov. matica. – Slovensko slovstvo, Lj. 1968, Mladin. knjiga. – Obrazi in dela sloven. slovstva. Lj. 1975, MK.

Iz tako imenovane srednje generacije literarnih zgodovinarjev se je z Gregorčičem vidneje ukvarjal Pogačnik, in sicer v IV. knjigi slovstv. zgodovine dveh avtorjev in v uvodni študiji k srbskemu prevodu.²² Pesnika uvršča v idealistično smer našega realizma, razpravlja o tematičnih vrstah poezije v tem obdobju, nadalje o Stritarjevi filozofiji in estetiki in nazadnje o samem goriškem pesniku. Le-ta je prikazoval v osebni izpovedi in domovinski pesmi protislovni bivanjski položaj. Iz njega je iskal za domovino rešitve v prihodnosti, zase pa ravnovesja v spominih na preteklost. S takšnim razodevanjem sebe je prihajal v spor s slovensko kritiko. Spričo nje in razmer *Poezije II* kažejo težnjo k objektivnosti in aktualnosti.

Dosedanji prispevki publicistike in literarne vede o Gregorčiču so kar številni. Njegovo življenje, ki ni bilo brez posledic za ustvarjanje, je najbrž do kraja raziskano. Mahničevo ideološko in pedagoško kritiko je dokončno zavrnil Izidor Cankar. O vsebinskih in izraznih značilnostih Gregorčičeve pesmi sta veliko povedala zlasti Střibrný in Koblar. Verjetno pa bi se dalo o njej še kaj zanimivega napisati, a zdi se, da je naš čas bolj naklonjen obravnavi novejših kakor tradicionalnih literarnih smeri in osebnosti.

Summary

GREGORČIČ'S CREATIVITY, ITS ECHOES AND CRITICISM

The author analyses the work of Simon Gregorčič, the poet-priest who belongs to the era of realism but has romantic traits. His lyrical poetry concerns his love for an endangered country and his sympathy for the suffering of his fellow creatures. It treats of the sadness of life which originates in the dilemma between vocational ties and the call of life. Stylistically, his poems belong to the transition from Classicism to Modernism. His first collection of poetry was very good, but in the next the poet's creative power had diminished. His versification of the Book of Job is also important. In the second chapter of the treatise, the author discusses translations of Gregorčič which had been made into other languages, the echoes of his poetry in music and the visual arts, his influence on the work of some contemporary poets, the relationship with the »Moderna« and his impact on the general feeling of nationalism. In the third part, the author examines the contributions of science and critical writings to knowledge of Gregorčič and calls attention to the more interesting findings and suggestions.

²² Jože Pogačnik: Zgodovina sloven. slovstva IV. Realizem. Maribor 1970, zal. Obzorja. Str. 189-196. - S. Gregorčič: Poezija. Novi Sad 1984, Matica srpska. (Slovenačka književnost.) Str. 7-42.